

NEKROLOGI

KRZYSZTOF KRASUSKI

Katowice

PAVOL WINCZER (1935–2014) –
CENIONY SŁOWACKI KOMPARATYSTA

28 sierpnia 2014 roku zmarł w Bratysławie w wieku 79 lat profesor Pavol Winczer, znany słowacki historyk literatury, komparatysta i tłumacz. Urodził się 2 kwietnia 1935 roku w Bratysławie. W latach 1952–1958 studiował filologię polską i rosyjską na Uniwersytecie Karola w Pradze. Jego mistrzem był wybitny filolog i znawca polskiej kultury Karel Krejčí, który swemu wybijającemu się studentowi zorganizował naukowy debiut: autorstwo zarysu literatury polskiej w *Dejinach svetovej literatury*, tom 1–2 (Bratysława 1963).

W latach 1961–1963 Pavol Winczer pracował jako redaktor w bratysławskim wydawnictwie literackim, od 1963 roku został zatrudniony w Słowackiej Akademii Nauk. Przygotował tam szereg publikacji o słowackiej, czeskiej, polskiej i rosyjskiej awangardzie literackiej. Od czasów naukowego stypendium w Warszawie w latach 60. datują się jego ożywione kontakty z polonistami i sławistami w Polsce. Wyraziły się udziałem w licznych konferencjach i zbiorowych publikacjach. Łączył to z popularyzacją naszej literatury w Słowacji a później w Austrii. Od grudnia 1992 roku do emerytury prof. Winczer był wykładowcą literatur słowiańskich na Uniwersytecie Wiedeńskim. Był też zagranicznym członkiem Polskiej Akademii Umiejętności. Z racji polonistycznych zainteresowań zmarłego historyka literatury w niniejszym tekście wyodrębniamy z jego dorobku przede wszystkim polonica, pozostawiając na boku filiacje *stricte* bohemistyczne, słowacystyczne, ruscystyczne i niemieckie.

Pavol Winczer przetłumaczył na język słowacki *Aspekty literatury* Henryka Markiewicz (1979), *Perspektywy literatury XX wieku* Stefana Żółkiewskiego (wspólnie z M. Nadubinskim, 1962), eseje Juliana Przybosa *Minimum slov* (1976), liczne artykuły Kazimierza Bartoszyńskiego, Michała Głowińskiego, Janusza Sławińskiego, Henryka Markiewicz i innych polskich teoretyków. Przełożył wiele dzieł prozatorskich, m.in. *Listy do pani Z.* i opowiadania Kazimierza Brandysa oraz utwory Sławomira Mrożka, Stanisława Dygata, Juliana Kawalca, esej Zbigniewa Herberta *Kamień z katedry* z tomu *Barbarzyńca w ogrodzie*. Warto dodać, że ten przekład Winczer zaproponował pismu „Revue svetovej literatury” już w 1969 roku. Wtedy redakcja odmówiła. Ukazał się on dopiero w 1992 roku

(w numerze 5 tego periodyku) z merytorycznie świetnym wprowadzeniem tłumacza pt. *Konfrontacja ideału z rzeczywistością*.

Pavol Winczer jest też autorem wstępów i posłowi do słowackich edycji kanonicznych dzieł poezji polskiej od Kochanowskiego do Norwida, Leśmiana, Broniewskiego i Baczyńskiego oraz prozy m.in. Nałkowskiej i Kuśniewicza. Owocami tzw. wysokiej popularyzacji jego pióra jest też ponad 70 haseł w czeskim słowniku pisarzy polskich (1968) oraz polskie hasła w słowackiej *Encyklopedii dzieł literackich* (1989). We wszystkich pracach Winczera zwraca uwagę ogromny profesjonalizm, erudycja i kompetencje wyniesione ze szkoły Karel Krejčíego a następnie rozwijane na drodze osobistych i lekturowych kontaktów z polskimi badaczami, udziałem w najpoważniejszych konferencjach oraz publikacjami w pokonferencyjnych tomach i w renomowanych periodykach naukowych, na przykład w „Tekstach”, „Tekstach Drugich”, „Ruchu Literackim”, „Literaturze na Świecie”. Dogłębna i wielostronna wiedza prof. Winczera o literaturze i kulturze polskiej była zaiste imponująca. (Dane biograficzne podają według hasła „Pavol Winczer” pióra Joanny Goszczyńskiej w: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. Tom 2, Warszawa 1985; przedruk w: *Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*. Tom 2, Warszawa 2003).

W debiutanckiej książce *Poetika básnických smerov v polskej a slovenskej poezii 20 storočia* (1974) Winczer skonfrontował poetykę Awangardy Krakowskiej z czeskim poetyzmem i słowackim nadrealizmem. Książka ta była pierwszą w Czechosłowacji indywidualną publikacją o polskiej, czeskiej i słowackiej poezji awangardowej, bowiem za teoretycznymi propozycjami Jana Mukařovskiego i Mikulaša Bakoša nie szły w parze tak analityczne ujęcia, jakie przedstawił Winczer. Porównanie awangardowych poetyk sąsiednich literatur jest – zdaniem bratysławskiego literaturoznawcy – koniecznym etapem badań przygotowujących nowoczesną, ponadnarodową mapę europejskich awangard. Publikacja ta spotkała się z żywym odbiorem w Polsce w postaci profesjonalnych recenzji. Autor najwyżej cenił sobie opinię Józefa Zarka w „Pamiętniku Słowiańskim”. Książka Winczera jest nowatorską pracą komparatystyczną, znajduje się w każdej naukowej bibliotece w Polsce.

Pavol Winczer, będąc wybitnym przedstawicielem znanej słowackiej szkoły komparatystycznej z ośrodkami w Bratysławie i w Nitrze, wykorzystywał badania międzynarodowych kontekstów i kontaktów do pogłębiania wiedzy o literaturze. Uważał, że porównawcze konfrontacje dokonywane na szerokim tle europejskim prowadzą do lepszej identyfikacji dzieł poszczególnych kultur narodowych. Spojrzenie badacza i odbiorcy jego prac nabiera wtedy nowej, szerszej perspektywy, a w efekcie mogą oni uwzględnić zjawiska poprzednio niezauważone.

Przykładów dostarczają kolejne publikacje Pavla Winczera, z których najobszerniejsze są studia książkowe: *Súvislosti v čase a priestore. Básnická avantgarda, jej prekonávanie a dedičtvo (Čechy, Slovensko, Poľsko)* (2000) [*Zależności w czasie i przestrzeni. Poetycka awangarda, jej przezwyciężanie i dziedzictwo (Czechy, Słowacja, Polska)*] oraz *Literatúra v hľadani čitateľa (20 roky: Karel Čapek, Il'ja Erenburg)* (2013) [*Literatura w poszukiwaniu czytelnika. (Lata 20: Karol Čapek, Ilja Erenburg)*].

Druga wymieniona książka Winczera o zachodniosłowiańskich awangardach poetyckich, ukształtowanych w latach 1920–1944, jest rozwinięciem i rozszerzeniem interpretacji zarysowanych w debiucie. Teraz naczelną tezą badawczą jest tematyczna i formalna wspólnota trzech słowiańskich wyobraźni lirycznych przefiltrowanych przez wpływ awangard

zachodnioeuropejskich, głównie twórczości G. Apollinaire'a, przy czym autor podkreśla odrębność poezji polskiej, silniej niż inne związanej z tradycją literacką. Kilka rozdziałów jest znanych z edycji polskich (o ludycznej zasadzie poezji w „Tekstach” 1976, nr 1, a o litanijnej strukturze liryki w *Studiach z historii i teorii poezji*, 1970). „Wszystkie rozprawy jego książki komponują się w całość spójną, interesującą, wnoszącą nowe (a często też rewelacyjne) informacje dotyczące związków literatur słowiańskich z awangardowymi dążeniami Zachodu. Charakterystyczną cechą wszystkich tych szkiców jest też ich analityczność. Jest to zbiór rozkrzewiających się błyskotliwych pomysłów interpretacyjnych [...] Mikrointerpretacje Autora można uznać za wspaniałe, pełne maestrii, wdzięku i mądrości [...]. Nożna powiedzieć, że znakomite to dzieło i godne polecenia wszystkim zainteresowanym związkami literatury słowackiej, czeskiej i polskiej XX stulecia oraz komparatystycznymi metodami analizy tych związków” – stwierdzał Henryk Pustkowski w recenzji zamieszczonej w „Zagadnieniach Rodzajów Literackich” (Tom XLV, z. 1–2). Pavol Winczer we wszystkich swoich, bardzo starannie przygotowanych publikacjach, analizę kluczowych utworów literackich łączył ze spojrzeniem teoretycznym i syntetyzującym, przy czym swoje hipotezy interpretacyjne zawsze weryfikował z konkretnymi tekstami.

Warto także zwrócić uwagę na kolejne polskie wątki w potężnej (313 stron) rozprawie Winczera. Obok koryfeuszy naszej awangardy niemało miejsca poświęca się tu twórczości Władysława Broniewskiego z jego oryginalnymi odwołaniami do tradycji romantycznej oraz poezji Tadeusza Gajcego w porównaniu z apokaliptycznym profetyzmem Słowaka Rudolfa Fabry'ego. Przedmiotem ostatniego rozdziału tej książki jest słowacka recepcja wierszy dla dzieci Juliana Tuwima oraz ich silne oddziaływanie na tamtejszą literaturę.

W ostatnich latach Pavol Winczer nadal twórczo inspirując się m.in. dokonaniem polskiej wiedzy o literaturze, bo stale z uwagą śledził jej rozwój i był w nim świetnie zorientowany, w szerszym zakresie niż dotychczas poświęcił się zagadnieniom nowoczesnej socjologii literatury i teorii komunikacji literackiej. Efektem tego jest wspomniana, ostatnia książka uczonego *Literatúra v hladani čitateľa (20 roky: Karel Čapek, Il'ja Erenburg)* (2013). Tematem jej są pisarskie eksperymenty zastosowane w celu pozyskania czytelników wśród demokratyzujących się warstw społecznych po wojnie światowej i po rewolucji w Rosji. W swej ostatniej publikacji książkowej Pavol Winczer wydatnie zbliżył do siebie, zdawałoby się tak odległe, twórczości Čapka i Erenburga, eksponując ich genezę w kręgu literatury popularnej z zaakcentowaniem funkcji motywów utopijnych i przygodowych bądź awanturniczych i pikareskich. Wykorzystał przy tym swoją świetną orientację w publikacjach polskich filologów na temat literatury popularnej, przede wszystkim prac teoretycznych, ale także – szczegółowych.

Może zainteresować fakt, iż główne tezy swej ostatniej książki Pavol Winczer przetestował wcześniej w serii tekstów poświęconych twórczości Andrzeja Kuśniewicza. Zajął się nią kilka razy. Po raz pierwszy w posłowie do słowackiego przekładu *Stanu nieważkości* (Bratysława 1980). Ten esej jest zatytułowany *Próba Andrzeja Kuśniewicza połączenia nowoczesności z atrakcyjnością*. Później argumentację na ten temat rozszerzył Winczer w wystąpieniu *Strategie autorskie Andrzeja Kuśniewicza na pozyskanie czytelnika* podczas wiedeńskiej konferencji *Między Galicją, Wiedniem i Europą. Aspekty twórczości literackiej Andrzeja Kuśniewicza* (Publikacja tego referatu w tomie pod tym samym tytułem, red. A. Woldan. Wiedeń 2008).

Wśród 16 referatów tam zamieszczonych tekst Pavla Winczera najdobitniej wskazuje na skuteczną realizację twórczego zamiaru Kuśniewicza połączenia nowoczesnej narracji z popularnością czytelnictwem i rynkową. Zdaniem badacza, głównym powodem literackich sukcesów Kuśniewicza jest „waga intelektualna poruszanych przez niego problemów o znaczeniu ponadnarodowym [...], pobudzających do refleksji, takich jak kryzys duchowy epoki zakończonej I wojną światową oraz okresem międzywojnia, problem zdrady, postawa bohatera między heroizmem i estetyzmem...” (s. 71–72). Według Winczera, naczelnymi cechami pisarskiej strategii autora *Stanu nieważkości* jest umiarkowane uwypuklenie intertekstualności, partnerskie traktowanie odbiorcy i liczenie się z jego oczekiwaniami, np. w latach 70. na modę retro itp. Winczer podkreślił, iż polski prozaik „inkrustuje swe utwory informacjami z historii powszechnej i historii kultury [...]. Robi to *en passant*, lekkim tonem salonowej konwersacji, udając, że tylko napomyka o tym, co czytelnikowi wiadomo od dawna, łechcąc przez to jego próżność” (s. 75). Ten wątek interpretacji stylu Andrzeja Kuśniewicza zdecydowanie wyróżnia się innowacyjnością na tle przecież licznych polskich prac o autorze *Króla Obojga Sycylii*.

W ostatnich latach na wielu międzynarodowych konferencjach naukowych w Polsce Pavol Winczer poruszał problematykę społecznego funkcjonowania i odbioru literatury, dwukrotnie na Uniwersytecie Śląskim. Na konferencji „W kręgu znawców” (maj 2007 w Katowicach) przedstawił referat *Czynniki okazjonalne w tworzeniu się kanonu literatury polskiej 1945–1989* [publikacja w: *Literatura polska w świecie*. T. 2: *W kręgu znawców*, red. R. Cudak, Katowice 2007]. Na kolejnej konferencji z tego cyklu (czerwiec 2009 w Cieszynie) mówił na temat *Z kręgu problematyki syntezy literatury polskiej autorstwa polonisty zagranicznego przeznaczonej dla obcokrajowców* [publikacja w: *Literatura polska w świecie*. T. 3: *Obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2010]. *Notabene* warto wiedzieć, że Pavol Winczer, niejako przy okazji swoich zatrudnień pedagogicznych w Wiedniu, w znacznym stopniu przygotował do druku w języku niemieckim taką książkową uniwersytecką syntezę i ostatni okres życia upłynął mu między innymi na poszukiwaniu wydawcy tego dzieła. Pogarszający się stan zdrowia nie pozwolił mu na udział w śląskich konferencjach w następnych latach. Wcześniej też aktywnie z referatami uczestniczył m.in. w kongresach komparatystów w Bratysławie i w Krakowie oraz w zjazdach zagranicznych polonistów w Gdańsku i w Poznaniu.